

Universitätsbibliothek Paderborn

Historiae Ecclesiasticae Pars ...

HISTORIAE EC[CLESIASTICAE PARS || PRIMA, QVA CONTI[NENTVR ||
Eusebij cognomento Pamphili Cæsareæ Palæ[stinæ] Episcopi lib. 10.||
Eiusdem de vita Constantini magni lib. 4.|| Oratio Constantini magni ad
sanctoru[m] cœtu[m].|| Oratio eiusdem Eusebij in laudem Constanti[ni]
magni ad trigesimum ...

Christopherson, John

[Köln], 1569

[Liber primus.]

urn:nbn:de:hbz:466:1-29861

EIVSDEM EV- SEBII COGNOMENTO

PAMPHILI, EPISCOPI CAE-

sariæ Palestinæ, De vita san-

ctissimi Imperatoris Con-

stantini, Libri

quatuor.

*Proœmium de morte Constantini, & de liberis eius Impera-
toribus, & quod Deus imperatores pios honorat, & tyræ
nos perimit, quodque Deus Constantinum honoravit, qui
annos plusquam triginta pie imperium solus administra-
uit: vixit autem annos supra sexaginta.*

CAPVT I.

Vemadmodum vniuersum hominũ
genus illustrem & præpotentem nõ
strum imperatorẽ, ad decimũ quẽq;
imperij annum ratis cõuersionibus
iterum ac tertio reuolutum, diebus
festis epulisq; solennibus, magnifice
celebrauit: ita nos quoq;, non solũ
cũ iam viginti annos regnasset, mul-
tisq; victoriæ trophæis esset nobilitatus, illũ amplo mi-
nistorum Dei confessu stipatum, diuinis laudibus ad cæ-
lum vsq; extulimus. Verumetiã cum triginta annos mo-
do in hoc imperãdi munere confecisset, augustum illius
caput orationibus, tanquam coronis ex variis flosculis
pulchrẽ contextis, nuper in ipsa regia mirifice decorau-
mus. Verum nunc quasi in ambiguo hærens consisto, &
dum aueo aliquid, quod est in communi dicendi consue-
tutine positum, perspicuẽ eloqui, velut anceps & incer-
tus non habeo, quò me vertã, sola peregrini & insolentis
aspectus admirabilitate obstupefactus. Nam in quacunq;
ff mundi

EVSEBII DE VITA

mundi partem, siue ad solis ortum, siue ad occasum, siue ad vniuersæ terræ ambitum, siue ad cælum ipsum aciem acriter intendo, nusquam non imperatorem illum beatum præsto esse conspicio. Eius enim liberos, tanquam lumina quædam recens accensa, & ex patris splendore profusa, omnes terræ oras suæ claritate complere video: illumque ipsum vi & virtute viuentem, & totum vitæ nostræ cursum multò, quàm antea splendidius præclariusque, propterea gubernantem cerno, quòd eiusmodi numero liberorum, à quibus ei in imperij administratione successum est, amplificatus sit: qui quidem sicut nò ita pridem fuere Cæsarei honoris & dignitatis facti participes, ita iam vera patris sui persona omnino propter singularem pietatis & diuini cultus præstantiam induti, imperatores, augusti, reges etiam declarati sunt, denique omnibus patris ornamentis eximiè illustrati. Atque cum illum, qui paulo ante in compagibus mortalis corporis cernebatur conclusus, quique cum admiratione nobiscum vna versabatur, etiam post extremum vitæ diem (quando natura, si quid superuacaneum sit, illud tanquam alienum, solet arguere) & regaliū ædium magnificentia eadem, & eisdem tum honorum, tum laudum insignibus dignatum contemplor, quasi mente captus, supra modum obstupeasco. Quinetiam cum iam aciem oculorum adiicio ad ipsum cæli complexum omnia vndique ambientem, & eius beatissimum animum ibi cum ipso Deo vita frui cogitatione informo, & non modo omni caduco mortaliūque integumento exutum, verum etiam apparatu fulgoris radiis, mirè splendescente collustratum, & neutiquam in isto exigui temporis anfractu amplius ad mortalium consuetudinem volutatum, sed corona, quæ perpetuò florebit, vita, quæ nullum exitum est habitura, beati æui denique immortalitate honorifice donatum mecum considero: stupore oppressus penitus conticesco, & tanquam mutus nullam emitto vocem, sed mea ipsius tenuitate viribusque imbecillis condemnatis, atque adeo silentio mihi ipsi indito, locum do meliori: Deo videlicet immortalī, qui & ampli-

tudi.

tudinem laudis dignitati eius ex æquo respondentis dicendo assequi, & cum verus sermo sit, suas ipsius voces (quibus prædixit, illos qui ipsum gloria efferunt, & obseruantia venerantur, muneribus, quæ ipsorum gratiam compensent, mirum in modum ab se remuneratos fore; hos autem, qui se inimicos & hostes illi ex aduerso opponant, ipsos sibi suum interitum tandem ascituros) verè confirmare queat. Atque promissa in sacro ipsius verbo comprehensa, hinc iam rata fidelique comprobauit, quòd tum tyrannos, qui cum ipso inimicitias exercere, bellumque gerere non dubitarent, horrendis & detestabilibus mortis generibus affecerit, tum suo ipsius famulo, præterquam quod vitam eximiam largitus sit, mortem præterea decorè admirabilem, celebritate insignem, dignam commemoratione posteritatis, dignam columellis, non caducis illis quidem, sed immortalibus concesserit. Mortalium enim natura solatio quodam sui caduci & fragilis exitus excogitato, superiorum hominum memorias, imaginum monumentis, tanquam immortali honoris claritate illustrauit. Ac quidam adumbratas corporum effigies picturis cera oblitis variisque floribus collustratis exprimentes: alij statuas quæ è materia inanima sculptæ hominum species representabant artificiose fabricantes: nonnulli literas maiusculas in tabulis quadratis & columellis altius incidentes, clarorum virorum virtutes memoriæ sempiternæ commendare studuerunt. Verum quanquam ista omnia fuerint mortalia & temporis longinquitate absumpta confectaque (vtpote quæ mortalium corporum simulachra, non immortalis animi speciem figurarint) illis tamen factis esse putabantur, quorum in animis nullius alterius boni post huius fragilis vitæ exitum futuri spes omnino insidebat. At Deus, Deus inquam communis huius vniuersitatis conseruator, ampliora bona ac longè maiora, quàm quæ sub mortalium cogitationem cadant, pietatis & veræ religionis amatoribus habet apud se recondita: & præmiorum quasi primitias hic arrabonis loco dat, quò immortalium rerum spem oculis quodam modo mortalibus ostentatam probè confirmare queat.

Ff 2

Hæc

EVSEBII DE VITA

Hæc namque, vetera prophetarum oracula, quæ scriptis mandata sunt, vaticinantur. Hæc, vitæ instituta piorum virorum, qui iam olim variis virtutum generibus excelluerunt, posteris prodita, aperte testantur. Hæc tempus nostræ ætatis vera esse conuincit: quo quidem tempore Constantinus solus ex illis, qui vnquam Romani imperij administratione suscepierint, Deo omnium moderatori eximie charus, clarum ac euidentis piæ & religionis viuendi rationis exemplar omnibus hominibus proposuit ad imitandum. Hæc etiam Deus ipse, quem Constantinus sanctè coluit, claris propterea & euidentibus testimoniis confirmauit, quod non modo ei gubernacula imperij iam primum capeffenti, sed etiam in eo longius gradienti, & iam peragenti extrema, benigne & clementer opem tulit: quem quidem virum vniuerso mortalium generi documentum statuit, piè vitam sanctèq; instituendi. Cum igitur solum inter imperatores ex omni seculorum memoria famæ celebritate nobilitatos, tanquam maximum luminare, & præconem veræ pietatis facile clarissimum, variis cuiusque generis bonis ei suppeditatis, sub aspectu hominum subiecit ad intuendum, regni tempus ad amplius triginta annorum curricula plene expleta confecta; cum summo honore illi propagauit. Quo annorum spatio duplicato, totius vitæ orbem, quem inter homines peragrabat, quasi termino quodam circūscripsit: & quo suæ ipsius Monarchiæ effigiem ob oculos cuiusque poneret, illum & victorem omnium hominum tyrannide exercentium effecit, & interfectorem gigantum, qui cum Deo prælium iniuissent, quiq; animi insolentia ac temeritate elati, contra ipsum summum totius orbis moderatorem, crudelia impietatis arma ferre non dubitassent. Qui vix dum (propè dixerim) in lucem prodierant, cum iam extincti fuerunt, Deus enim vnus ac solus cum famulum suum Constantinum vnum contra multos diuina texisset armatura, omnibusq; præsidii munivisset, eius opera mortaliū genus scelerata impiorum turba perpurgauit: eumq; ipsum veri sui numinis cultus & obseruantie magistrum omnibus gentibus exhibuit: qui virtutibus cuiusque generis, tanquam clara voce testificatus est, tū quod

quòd verum Deum agnoscebat, tum quòd eorū, qui nequaquam dii sunt, prorsus detestabatur errorem.

Quod Dei quidem servus fuerit, gentium autem victor. CAP. II.

HIC igitur, utpote fidelis & spectatus Dei famulus, istud præstitit, prædicavit apud omnes, seq; & Dei servum palam nuncupavit, & ministrum summi regis ingenue confessus est. Itaque Deus, neq; id ira multo post, quò eius obsequium abunde compensaret, moderatorem constituit & dominum, atq; solum inter imperatores, qui post homines natos extiterunt, talem efficit victorem, qualis nec armis expugnari, nec viribus vllis (quippe illustria victoriæ trophæa perpetuo reportavit) vnquam superari poterat: tantum etiam imperatorē, quantum à nemine fama & auditione veterum prædicatum aliquando accepimus: adeo Deo charum & verè beatum, adeo pium & cumulate scelicem, ut facile ac nullo propè negotio tum gentes multò plures, quàm quæ ante, imperio Romano paruisent, suæ ditioni subijceret, tum regno sine molestia & ægritudine ad extremum eius exitum omnino perfunderetur.

Constantini, cum rege Persarum & Alexandro Macedonum rege comparatio.

CAP. III.

CYrum Persarum regem, præ cæteris, qui aliquando vixerint, præstantem & eximium extitisse, vetus hominum sermo celebrat. Verum non est eum vitæ exitum, qui istas res exornaret, consecutus. Ad extremum nāq; mortē, nō ut natura postulabat, neq; ad longinquū tempus dilatatam, neq; eam quidem honestam, & decoram, sed turpē plane & valdè ignominiosam, à muliere illatā, subiisse fertur. Alexandrum porrò Macedonum regem Græci infinita diuersarū gentiū ac nationū genera subegisse prædicāt: Verū priusquam perfectā ætatē explere posset, cōmessationibus & ebrietate de repente oppressum immatura morte occubuisse: totoq; vitæ spatio complevisse duos solum & triginta annos: ac paulo amplius, quàm tertia eorum parte tēpus regni terminasse. Per cædē & sanguinē instar vibrati fulminis, crudeliter grassatū

Ff 3 esse,

EVSEBII DE VITA

effeigentes & ciuitates vniuersas, nulla ætatis ratione habitæ, in seruitutē redeigisse. Et cū iā eius ætas in ipso flore esse videretur, farū violento impetu in eum inualisse, delitiasq; suas post se relinquere grauitè & acerbè lamentantem, orbem liberis, stirpe & lare carètem, in extera regione & infesta, ne diutius mortaliū genus eius crudelitæ labefactaretur, extinxisse. Mox regnū, inter eius ministros, dum quisq; partem aliquam occupare, & vi rapere moliebatur, sigillatim diuisum fuisse. Atque istum, tali laudum genere celebratum constat.

Quod orbem propemodum vniuersum subegerit.

CAP. IIII.

AT noster hic imperator eo ætatis tempore regnum obtinuit, quò ille Macedo celsit è vita. Illius autem vitæ spatiū, temporis propagatione duplicauit; regniq; longitudinē triplo reddidit diuturniorē. Porro autem cū mansuetis & modestis pietatis præceptis exercitū muniuisset, in Britanniam, & eos, qui fluctibus oceani solis occasum suis quasi oris terminantis, vndiq; circumdati habitant, inuasit: Scythiam quoq; vniuersam sub ipsa septentrione, in infinita barbarorum hominū genera moribus & vitæ ratione disparia partitā, ad suum adiunxit imperium. Iam vero fines imperij ad meridiei extremitates, ad Blemmyas nimirum, & Aethiopes vsq; dilatauit: atq; eos præterea, qui versus solis ortum incolebant, in suam ditionē & potestatē redegit. Principes itē variorum locorū, gētiumq; dominos & satrapas, ad ipsos vsq; totius orbis terminos, hoc est ad Indos, vltimos totius terræ (quo vno elemēto res ad vitæ vsum necessarię suppetūt) accolæ diffusos, luce ac splendore pietatis illuminās, suo imperio reddidit obsequentes. Barbaras etiā gentes, quę sua sponte libentibusq; animis eum amplexabantur, muneribusq; ad illum missis, per legatos eius gratiam aucupatæ sunt: & familiaritatē cum eo inire, amicitiamq; iungere, maximi beneficij loco putauerūt: Sic vt eximis imaginum picturis, præclaris statuarū monumentis illū apud se decorarent. Quid multa? inter imperatores solus Constantinus apud omnes omnium sermone ac fama, maxima
cum

cum amplitudine celebratus fuit: Qui Deum, quem ipse auguste coluit, ad hasce gentes vsque magnifica & verè regia voce, liberè & ingenue omnino prædicauit. Deinde non verbo istud præstitit, & frustratus est reipsa, sed per omnes virtutum quasi regiones peragrans, vario ac multiplici pietatis fructu se illustrè effecit, nobiles & præstantes viros amplis perliberalibusq; beneficiis ad sibi seruiendum deuinxit: legibus autè humanitatis & clementiæ obstrictos tenuit imperiumq; suum, omnibus qui ipsi parebant, mansuetura & cūprimis obtabile eatenus exhibuit, quoad lōginquò annorum circuitu diuinis obeundis certaminibus confectus & exhaustus, à Deo, què religiosè venerabatur, immortalitatis præmiis donatus esset, tripliciq; sobolis fœta, qui post ipsum in imperium succederet, in lucè suscepto, ex mortali regno ad vitam immortalè apud deū sanctis animis reconditā migrauisset.

Quod filius Imperatoris Pius, etiam imperatoribus filiis imperium reliquerit.

CAP. V.

ATq; vt imperii sedes à patre ducta, ad eum descendit: Sic lege naturæ liberis illius eorumq; posteris referuata fuit, & tanquam paterna quædam hæreditas ad sempiternum tempus propè continuata. Deus igitur ipse, qui illum verè beatum, non modo dū adhuc vna nobiscum hac luce frueretur, ad illustres dignitatis gradus extulit, verumetiam cum ex hac corporum custodia euolasset, multò præstantioribus honoris ornamentis in ipso cœlo cohonestauit, res ab eo præclarè gestas literis sempiternis prodat, & cœlestium monumentorum tabulis præmia eius rectè factis congruentia commendat ad perpetuitatem.

Quod historia hæc necessaria sit, & ad animarum salutem conducibilis. CAP. VI.

Mihi quidè & si viri fœlicitate, & beata vita aliquid dignum dicendo persequi valde arduum est, eandè autè silentio præterire tutū & periculo vacuū, tamè necesse est ad caducæ cuiusdam & vmbra-tilis picturæ similitudinē, hominis pii effigiē orationis artificio postero rū memoriæ prodere, quò ipsi inertia & desidia crimē,

Ff 4

quon

EVSEBII DE VITA

quod alioqui nobis fortè obici posset, omnino euitemus. Me enim planè puderet, si dicendi facultatem, quæ mihi suppetit, licet exiguam eam quidem & pertenuem, in illum, qui sit verum dei cultum summa obseruantia & honore profecutus, non pro virili parte conferre laborem. Atque arbitror equidem hoc opus, quod magni animi & verè regii facta deo omnium regi adeo grata acceptaq; complectitur, non modo ad vitæ vsum aptum, sed mihi reuera in primis necessarium fore. An non turpe est nos quidem conticescere, quibus deus ipse pro sua clementia largitus est, vt & talem haberemus imperatorem, & in eius conspectum, notitiam, ac colloquium veniremus, qualem nulla ætas hætenus cognouerit, cum rerum tum à Nerone, tum ab aliis quibusdā impiis & nefariis tyrannis, eò multò nequioribus gestarū cōmemoratio, tam diligētes assequuta sit & impigros scriptores, qui improborum facinorū argumenta splendido & illustri genere orationis exornare, historicarūq; monumētis in varios libros dispertitis consecrare non grauati sunt? Quocirca nobis præter cæteros, valdè consentaneum videtur, vt eximiam & illustrem virtutis eius & rerum gestarum famam palam prædicemus omnibus illis, quorum desiderium ad diuinum amorē amplexandum præclarorum imitatio mirè possit incendere. Nam illi hominum impiorum vitæ instituta & res gestas ad mores rectius informandos penitus inutiles, vt gratia quorundam, vel odio, vel suæ deniq; ipsorum doctrinæ ostendendæ causa fortè impulsī, exquisita verborum elegantia cum orationis volubilitate coniuncta, turpes & flagitiosas res tragicè quidem & amplè, sed parum vtiliter ad hominum vitam narrare aggressi sunt: & illis, qui per Dei gratiæ illud obtinuissent, & vitam culpæ expertem degerent, non honestè facta, sed ea, quæ erant obliuione ac tenebris prorsus obruenda, proposuerunt ad contemplandum. Quod autem ad meam in dicendo vim & facultatem attinet, quamuis præ magnitudine, rerum oratione explicandarum nō sine causa languescat, tamen aperta & simplici præclarorum ad narrandum facinorum susceptione se debet de quo recreare. Rerum nanq; præ-

clara

clare & diuinitus gestarum commemoratio, non incommodam quidem & iniucundam lectionem, his præsertim, qui sunt animo benè constituti, sed ad vitam instruendam, perquam vtilem & fructuosam est planè allatura.

Quod ea Constantini gesta sola nunc commemorat, quod ad pietatem pertinent. CAP. VII.

CAeterum permulta, quæ de hoc imperatore summè beato narrari possent, vt acies instructas, commissa prælia, res in illis strenuè & fortiter gestas, partas victorias, trophæa contra hostes statuta, triumphos, quos egerit, ea etiam, quæ ad cuiusq; vtilitatem fuerint ab eo descripta, legum sanctiones, quas ad Reip. & subiectorum emolumentum instituerit, pleraq; alia illustria & regalia certamina confecta, quæ apud omnes crebro sermone commemorata sunt, arbitror à me prætermitti debere: quippè cum institutum, quo omnis ista tractatio referenda est, me admonere videatur, vt ea sola tū dicendo, tum scribendo exponam, quæ ad vitam piè religioseque degendam spectent. Quæ cum propè infinita sint, ex his, quæ perlata sunt ad nos, ea summā quæ & maximè ad vitam opportuna, & posterorum memoria dignissima iudicentur. In quibus exponendis, quoad fieri potest, breuitatem sequar maximè: præsertim cum tempus deinceps facultatem dederit, laudes imperatoris verè beati quouis dicendi genere liberius & diffusius prædicādi. Nam antehac istud munus minimè propterea obire licebat, quod nobis veterum præcepto vetitum sit, ne quēquam ante mortem propter varias & incertas vitæ mutationes omnino beatum existimemus. Dei ergo patris imploremus auxiliū, & filii eius cœlestis verbi opem, vt nobis in hoc negotio diuino eius afflatu subueniat. Sic igitur ab ipsis imperatoris incunabulis scribere ingrediemur.

Quod in Tyrannorum ædibus, Vt Moyses educatus sit Constantinus. CAP. VIII.

CUm crudele quoddam tyrannorū genus populū Hæbræorum labore & cruciatu, sicut vetere iam fama ac

ff s

sermone

EVSEBII DE VITA

fermone celebratum est, grauer affligeret, Deus il-
 lum ita diuexatum cōmiseratus, benignè respexit, Moy-
 senque prophetam, cum adhuc puer esset, in ipsis medijs
 tyrannorum domicilijs, & quasi intimis recessibus edu-
 candum, atque adeo sapientia, quæ apud illos fuit, imbu-
 endum prouidè curauit. Postea verò iste dei propheta,
 cum tempore progrediente, vir inter viros esse cœpit, &
 ultio diuina inique oppressorum vindex, ad iniustos pu-
 niendos pro foribus adfuit, ex tyrannorū ædibus egres-
 sus, numinis summi consilio & voluntati lubens obtem-
 perauit: atque ut à necessitudine tyrannorum, qui ipsum
 educassent, verbo req; ipsa animo fuit, q̄ maximè abalie-
 nato, ita suos natura ac verè fratres cognatosq; sibi sum-
 ma amicitia & familiaritate deuinxit. Cuius opera deus
 Hebræos, cum cum vniuersa illorum genti ducem præ-
 fecisset, deinceps ex seruitutis iugo, quo ab hostibus
 premebantur, penitus liberauit: genus autem tyrannorum
 supplicijs cœlitus inflictis acerbè infectatus est: Atq; ut
 sermo ille de rebus à Moyse mirandum in modum ge-
 stis ab antiquis iam deriuatus temporibus, licet pleriq;,
 fabulæ loco habitus sit, omnium tamen aures iam pridem
 compleuit: Sic Deus insignia miraculorum spectacula,
 quæ commenta fabularū longè superant, quæq; propter
 veritatem omnes famæ & rumoris opiniones facillè vin-
 cunt, oculis nostris iam nuper contemplanda subiecit.
 Nam tametsi tyranni, qui nostra iam memoria contra
 deum omnium moderatorem bellum mouere enixè mo-
 liebantur, ecclesiam miserè diuexarint. Constantinus ta-
 men, medius inter hos interiectus (qui quidè paulò post,
 tyrannos è medio sustulit) dum adhuc adolescens esset,
 ætate tenera, facie venusta, & lanuginis flore decora,
 non aliter, atque ille ipse dei famulus Moyses, in fami-
 lijs tyrannorum assiduè vitam degit. Qui quanquam
 eum nondum ex ephebis excessisset, cum impijs versa-
 batur, non tamen similes cum illis mores combibit. Nam
 ingenua eius & proba indoles diuino sancti spiritus in-
 flinctu pulsa, illum ex ea consuetudine ad piam viuendi
 rationem deoque gratam traduxit. Quinetiam singulare
 paternæ virtutis æmulandæ studium, adolescentem
 magno-

magnoperè ad bonorum pellexit imitationem. Ei enim pater (cuius memoriam opportunè hoc loco recordatione renouare operæ prætium est) fuit Constantius, inter imperatores nostri temporis facile illustrissimus. De quo ea necesse habeo breuiter oratione percurrere, quæ filio non nihil ornamenti adferant ad commendationem.

De patre eius Constantio, qui non vt Diocletianus, Maximianus & Maxentius, Christianos persequutus est.

CAP. IX.

Cum quatuor in Romani imperii gubernandi societate iungebantur, solus hic fœdere amicitiae cum deo omnium gubernatore pacto, modum vitae à ceterorum institutis alienum disparemque consecutus est. Illi enim dei ecclesias obsidione vastare, euertere radicibus, solo æquare, ac templa concussis fundamentis disturbatisque, prorsus delere aggressi sunt. Hic autem à nefando & detestabili illorum scelere manus integras & inuiolatas continuit, neque vlla ex parte se similem eis præbuit. Illi intestina virorum simul ac mulierum pietatem maximè excolentium cæde, prouincias suæ ditioni subiectas, sceleratè contaminarunt, hic suam ipsius animam à sceleris labe vacuum assiduè conseruauit. Illi quoque mala omnia in vnum coaceruarent, vocibus quibusdam execrabilibus, quæ in simulachrorum cultu fundi solent, primum seipsos, deinde omnes, qui ipsorum obsequebantur imperio, nefariæ dæmonum venerationi deuouerunt: hic pacis tranquillissimæ illis, qui ab ipso regebantur, author factus, liberam eis veræ in deum religionis sine molestia excolendæ permisit potestatem. Quinetiam alii vitam omnium mortalium, haud vitalem illam quidem, imò vero morte ipsa longe acerbior, propterea effecerunt, quòd tributa ab illis exigebant planè intolerabilia. Constantius solus & imperium placidum præstitit ac tranquillum suis, & non aliter atque pater indulgens illis sedulo prospexit, atque adeò opitulatus est. Cæterum cum alia sint eius virtutis ornamenta propè

in 4.

EUSEBII DE VITA

infinita, eaq; omnium ore ac sermone percelebrata, vno & altero præclare facta, quibus ea, quæ silentio præteruntur, melius certiusque intelligantur, oratione nostra percursis, ad institutam scriptionem sermonem deinceps transferemus.

Quomodo Constantius pater obiecta illi per probrum à Diocletiano paupertate, postquam avarium compleverant, pecunias rursus iis qui attulerant, reddiderit.

CAP. X.

Vbi multus & creber sermo de isto imperatore passim fama peruagatus est, quod māsuetus erat, quod spectatus, quod ardenter vitæ sanctimoniam constabatur, quod propter incredibilem in eos, qui ipsius parebant imperio, clementiam & benignitatem, nullum thesaurum sibi omnino reposuerat, imperator, qui id temporis summum imperii gradum obtinuit, legatis ad illum missis, dissolutam eius in Rep. administranda negligentia grauitur increpare cœpit: paupertatem, tanq; probrum obicere: hocque ad rei confirmationem argumenti loco usurpare, quod nihil prorsus pecuniæ haberet in thesauris reconditum. Hic tum legatos, qui ab imperatore venerant, aliquandiu morâ facere precatus, ex omnibus gentibus suæ ditioni subiectis, eos qui maximis diuitiarum copiis circumfluebant, in vnum conuocauit, pecunia dixit sibi opus esse, & illud tempus opportunè oblatum, quo quemque propensum studium & beneuolentiam erga dominum ac regem suum declarare par esset. Quo audito, hanc occasionem quæ diu ipsis in optatis fuisset, beneuolæ suæ in illum voluntatis perspicuè significandæ, statuentes, abiecta omni cunctatione maturo auro argento, & aliis opum facultatumque generibus æraria eius complere laborant, studio quodam & ardore ipsos inter se, quò alius alium in largiendo superaret, vehementer contendunt, hocq; præstiterunt valdè læto & hilari vultu. Qua re confecta, Constantius legatos ab imperatore summo missos, thesauri sui spectatores fieri voluit. Quos testes fore iussit eorum, quæ oculis vidissent, illisque retulit, quemadmodum thesau-

thesaurus ille, qui in præsentia in ipsius æraria collectus erat & conditus, iam pridem fuisset apud pecuniæ suæ & diuitiarum dominos, tanquam custodes tutissimos conseruatus. Istos igitur rei gestæ permagna cepit admiratio. Imperator autem benignissimus post eorum discesum pecuniæ illius dominos deuotè accersit: illosq; cum obsequii ac singularis beneuolentiæ causa humanissimè tractauisset, suis receptis omnibus facultatibus, domum reuerti iubet. Atque ut ista vna res est à Constantio gesta, quæ illustre sane humanitatis specimen dat, & clementiæ: Sic altera in signe pietatis erga deum testimonium continet.

De persecutionibus ab aliis factis, & quomodo pater eius Constantius, imposita sibi ei dololatræ persona, eos qui sacrificare animum induxerant, reiecerit, qui vero confiteri statuerant, in palatio retinuerit, & de eius grato erga Christum animo ac beneuolentia.
CAP. XI.

Cum magistrat⁹ in singulis prouinciis ex imperatorū mandato, pios homines passim inhumanè & graui-
ter persequerentur, & sancti martyres, qui in ipsis imperatorum palatiis versabantur, primi omnium certamina pro pietate obirent: ignemque, ferrum, vastos maris gurgites, omnia denique mortis genera summa cum animi alacritate & tolerantia subirent, vsque eò ut breuī imperatorum regiæ sanctis viris essent omnino orbata (quæ res authores maleficii clementi Dei obtutu curationeque prorsus priuauit: quippe qui dum homines pios insectarētur, etiam eorum preces insectati sunt, & abs se penitus auerterunt) soli Constantio sapiens quædam & solers animi occurrit cogitatio: & facinus facit, ut incredibile auditu, ita factu imprimis admirabile. Nam illis, qui in regia ipsi inseruiebant, libera data optione (quæ etiam illis, qui aliquem dignitatis gradum in familia eius obtinebant, delata fuit) hanc tulit conditionem, ut vel dæmonibus immolando integram haberent potestatem, tum apud ipsum commorandi, tum consuetis honoribus perfruendi: vel si minus hoc exequerentur, aditu ad ipsum prohiberentur & à consue-
tudine

EVSEBII DE VITA

tudine ipsius ac familiaritate penitus repellerentur reici-
cerenturque. Postquam igitur in duas partes dirempti
fuerunt, alique in hanc, alii in illam segregati, ilico singu-
li, quo animo essent & instituto perspicue ostenderunt.
Ibi tum admirabilis ille Constantius, commento, quod
celatum erat, statim post patefacto, quorundam timidi-
tatem & nimium amorem, quo ipsi se suamque vitam cō-
plectebantur, vehementer coarguit: alios ob sinceram
& integram erga deum mentem, approbavit plurimum:
illos deinde tanquam dei proditores, imperatoris ser-
uitio indignos censuit. Quomodo enim inquit, fidem er-
ga imperatorem servare poterunt inuiolatam, qui aduer-
sus deum Opt. Max. perfidi esse manifestò conuincuntur?
Quapropter hos procul à regali suo domicilio statuit a-
mandandos. Illos vero qui veritatis testimonio digni
deo fuere comprobati, similes erga imperatorem fore af-
firmans, stipatores suos, & ipsius regni custodes consti-
tuit: inquit, id genus homines in præcipuis maximeq;
necessariis amicis & familiaribus numerandos esse, mul-
tòque pluris, quàm æraria ingenti thesauro referta, meri-
tò æstimandos. Sed qualis Constantini pater fuisse tradi-
tus sit, ita est à nobis breuiter explicatum. Qualis autem
exitus eum, qui talem se erga deum ostenderit, sit conse-
cutus, quamq; moribus & vita dissimilis eorum, qui eius-
dem imperii cum eo participes fuerunt, à deo quem sedu-
lò coluit, factus, cuiquam in naturam & conditionem re-
rum ab illis gestarum aciem animi intendenti, est ad in-
telligendum perfacile. Nam cum iam longo temporis
spatio eximia & spectata satis regis virtutis inditia de-
disset, tandem repudiata penitus impiorum in variis diis
colendis superstitione, deum omnium moderatorem vl-
trò agnouit, & sanctorum virorum præcibus suam firmè
muniuit familiam, & reliquum vite cursum expeditum, per-
turbatione vacuum, magna cum laude transiit: & quod
vulgò beatum prædicant, neq; quicquid ipse habuit mo-
lestiæ, neq; alteri aliquando exhibuit. Sic igitur omne tē-
pus regni constans & tranquillum liberis & cōiugi cum
tota famulorum turba præstitit, omnemq; suam familiam
vni regi deo consecrauit: adeo vt multitudo, quæ intra
regiam

regiam ipsam coiuert, nihil ab ecclesiæ forma distare videretur. In qua inerant dei ministri, qui continuos cultus pro imperatore etiam tum obierunt, cum piorum hominum genus & verè deo inseruientium alibi apud gentilium multitudinem ne nominari quidem absque periculo poterat.

Quòd Diocletiano & Maximiano, imperio exutis, postea Constantius primus Augustus fuerit, numerosa natorum sobole insignis. CAP. XII.

OB quas quidè res, neq; id adeò diu pòst, deus illum egregiè remuneratus est, Sic vt iam in imperii gubernatione primas facile obtineret. Illi enim, qui clauum imperii ante eum tenuissent, nescio quo modo, repentina animorum facta mutatione, post primum annum, quo Ecclesiæ dei graui fuissent obsidione oppugnata, imperio se sponte abdicarunt. Constantius dereliquo solus, & summus imperator, & Augustus appellatus est, qui tum initio, Cæsarum ac imperatorum diademate illustratus, & inter hos primas adeptus, tum postea in hoc honoris gradu exploratè, qualis esset perspectus & cognitus, à Romanis ad summam dignitatem elatus fuit, & quatuor imperatorum, qui pòst cum eo regnabant summus, & Augustus nuncupatus. Quin etiam solus præter cæteros imperatores, propter liberorum probitatem excelluit, permagna vtriusq; sexus caterua in lucè edita susceptaq; Cum autem ad summam prope senectutem prouectus, communi naturæ, quod debebat, esset persecuturus, & iam migraturas è vita, deus tum rursus facinus quoddam planè admirabile, eius causa edidit: qui ei mortem appetituro sua prouidentia curauit, vt filius eius natu maximus Constantinus ad capefcendum imperium præsto esset.

De filio eius Constantino, qui adolescens quum esset, vna cum Diocletiano, quando Palestinam peragraret, versatus erat. CAP. XIII.

ISte, vt supra diximus, in medio illorum, qui erant cum patre consortes imperii, more illius veteris dei prophetæ Moysis, quotidie versabatur, & vbi excelsit

EVSEBII DE VITA

excessit ex pueris, & iam ad adolescentiam peruenit, summo apud illos honore dignatus fuit. In qua ætate & honore nos eum vidimus, cum Palæstinorum regionem vna cum imperatore, qui cæteros anteibat ætate, peragraret. Ad cuius dexteram assistens, illis, qui eum videre cupiebant, se adolescentem facile præstantissimum declarauit: utpote in quo eximia regie cuiusdam indolis indicia, ex eo quidem tempore, elucere cœperunt. ut enim corporis compositione ad pulchritudinem apta, & statuxæ (ut ætas tulit) proceritate, nemo cum illo comparari potuit, & virium etiam firmitate tantum superauit æquales, ut illis nonnihil terroris iniiceret. Sic virtutibus animi multo magis, quàm corporis ornamentis nobilitatus est: quippe modestia primum suum decorauit animum: deinde politiore literatura, tum prudentia à natura propè insita, ad extremum sapientia diuinitus animo cõsignata, tanquam alimentis quibusdam eximiè educauit.

Constantinus ad patrem, propter Diocletiani insidias reuertitur. *CAP. XIII.*

QVem quidem cum illi, qui tum rerum potiebantur, adolescentem generosum esse, robustum, procerum, excelso & erecto animo præditum animaduertent, inuidia simul fuerunt & metu perculsi. Qua re inducti, tempus opportunum obseruant sedulo, quo graui aliqua contumelia eum afficiant. Quod quidem adolescens animaduertens (siquidem dei nutu insidiæ contra illum comparatæ, semel & iterum fuere perspicuè deprehensæ) fuga salutem quæsiuit: atque in ea re exemplum magni prophætæ Moysis est probè imitatus. Deus etiam omnia eius causâ faciebat, prouidè prospiciens, ut in tempore præsto esset ad patri succedendum.

Constantii mors, Constantinum filium imperatorem relinquentis. *CAP. XV.*

EXtemplò enim, vbi insidiarum machinas effugit, celeri gradu accessit ad patrem: & protinus post longum temporis interuallum, quo abfuerat, in eius cõspectum

speculum venit. Eodem momento patris Constantij vitæ exitus in acie nouaculæ, vt dicitur, constitit. Postquam autem filium ex insperato adesse vidit, exiliens cubili, illum complexus est, atq; illud quod sibi iam vitam edituro solum tristitiam attulerat (filij nimirum absentia) se ex animo iam eiecisse, asseruit: precesq; propterea, cum gratiarum actione Deo obnixè fudit. Iam verò mortē pluris prope, quàm immortalitatem æstimare se dixit: ac tādē familiam suam resq; vniuersas ordine dispensauit. Atque in medio filiorum pariter & filiarum ipsum, instar chori, vndique cingentium, se statuens, & in ipsa regia, inq; regio cubili decumbens, regni hæreditate filio, quæ reliquos ætate anteibat, communi lege naturæ tradita, decessit è vita.

Quonam pacto Constantij funere elato exercitus Constantinum Augustum salutauerit.

CAP. XVI.

NEque tamen propterea imperium imperatore destitutum permansit: quippe Constantinus paterna purpura inditus, primum è paternis ædibus egressus est, & patrem, tanquàm à mortuis ad imperium regendum denuò reuocatum, suo ipsius vultu & effigie omnibus representauit. Deinde magna paternorum amicorum turba, eum comitante, funeri præiuit, patremq; produxit: quinetiam populi infinita multitudine, militumq; constipanti agmine partim antecedentium, partim subsequendum, genitorem sanctissimum cum omni splendore & maxima pompa extulit: Faustus acclamationibus, suauis hymnorum concentu, omnes beatissimum illum celebrant: & consentientibus animis filium iam in imperij gradu locatum, patrem ad vitam quodammodo reuocasse existimant. Extemplo igitur secundo & prospero applausu nouum regem, imperatorem & Augustum ipsa prima voce contentius, prædicant. Quibus acclamationibus tam auspiciatò in filium editis, patri mortuo non nihil ornamenti allatum est: filium cuncti beatum putant qui talis patris fuit successor declaratus, omnes gentes, quæ ipsius obsequebantur imperio, incredibili læti-

Gg

tia

EVSEBII DE VITA

tiā efferuntur, & gaudio pene inexplicabili propterea complentur, quod illustri & præclaro imperatore, ne breuissimo quidem temporis momento caruissent, hunc morum vitæque piæ & religiose ad virtutem institutæ exitum esse, in imperatore Constantio vniuerso generi mortalium, qui nostra memoria vixerunt, Deus euidenter monstrauit.

Interitus tyrannorum compendiarie commemoratio. CAP. XVII.

FInem autem vitæ aliorum, qui Dei ecclesias bellico quodam more & modo exagitarint, minimè consentaneum iudicauī, quem præsentī sermoni mandarem: neque bonorum memoriam, eorum appositione, qui secus se gesserint in vita, omnino debere cõtaminari. Rerum enim experientia, illis solum, qui ipso oculorum obrutu calamitates cuiusque tyranni aspexerint, quiq; earundem cognitionē auribus acceperint, satis videtur esse ad vitam modestius deinceps sanctiusque moderandam.

Quod diuino consilio Constantinus imperium consequutus sit. CAP. XVIII.

Sic igitur Constantinum talis parentis satū editum, principem & imperatorem, Deus omnium author, & totius mundi gubernator, suo solum arbitrio delegit: eo consilio, vt cum alij omnes imperatores hominum suffragiis ad eum dignitatis gradum ascendere consueuerint, de hoc imperatore solo ad honorem efferendo, nemo mortalis omnino gloriaretur.

Constantini, de Barbaris & Britannis victoria. CAP. XIX.

ITaque vt primum fuit in regni solio tuto locatus, imperij portioni, quam rexisset pater, studiose prospexit: commodisque omnium gentium, quarum dominatum pater antè tenuisset, summa cum humanitate & clementia assidue consuluit. Omnia autem Barbarorum

rum genera, circa fluuium Rhenum, & oceanum versus occidentem incolentia, quæ audacia & temeritate impulsâ seditionem conflâssent, penitus repressit: & ex indomitis immanitateque efferatis mansueta effecit & ratione tractabilia. Alia vero, quorum animos adeo insanabiles animaduertebat, vt ad vitam quiete placideque degendam nullo modo viderentur posse traduci, seclussit ab imperio, & tanquam agrestes belluas è patriæ finibus prorsus exturbauit. Istis ratione & consilio ab eoritate compositis, reliquas orbis partes ante oculos proponens, tandem traiecit ad Britannos oceanî littoribus vndique conclusos. Quos cum viciisset, alias mundi partes, animo complecti cœpit, vt his, qui opis indigerent, subsidio maturè veniret.

Constantini studium de Roma, à Maxentij tyrannide liberanda.

CAP. XX.

DEinde in vniuersum totius mundi ambitum, ratinam in corpus immensum aciem mentis intendens, & ciuitatem illam, quæ quasi caput mundi est, totiusque Romani imperij moderatrix, tyrannis in seruitutem datam perspicuens, primum eius in libertatem vindicandæ potestatem illis, qui reliquas imperij partes procurabant, vtpote eum honoris gradum antè ipsum adeptis perinist. Verum vbi nullus eorum illi malo remedium potuit afferre, sed qui periculum facere in animum inducebant, turpem habuere exitum, ipse ne vitam sibi vitalem fore dixit, si ciuitatem omnium dominam & reginam ita ægre affectam & afflictam esse pateretur: & propterea ea parare sedulo studebat, quæ videbantur ad delendam tyrannidem spectare.

Quòd Constantinus dum secum idololatrarum cedes animo reuolueret, Christianismum potius amplectebatur.

CAP. XXI.

AC cum accurate, ratione animoque; lustrando comperrisset, propter maleficas & fallaces magorum præstigas

G g 2

EVSEBII DE VITA

fligias à tyranno studiose conquistas, multo firmiore
 praesidio sibi opus esse, quàm quòd res militaris suppe-
 ditare soleret, Deum quaesivit sibi adiutorem: ratus au-
 xiliis quæ ex armis & militum manu petuntur, vix secun-
 das tribuendas: at quæ sunt ex Deo, nec viribus expu-
 gnari, nec vlla frangi violentia posse: Mente igitur di-
 ligenter complexus est, quisnam Deus sibi in subsidium
 esset asciscendus. Ac quaerenti illi talis subiit cogitatio
 eorum, qui antea Remp. attigissent, plerumque omnes
 suam spem in deos complures coniecisse, eosq; victimis
 & monumentis coluisse: ac primùm diuinationum inui-
 tamentis, deinde oraculis, quæ fausta foeliciaque auspi-
 cia ipsis denuntiabant, in fraudem inductos, infœlicem
 reperisse exitum & planè calamitosum, neque quenquam
 deorum vel benignè, illis opem tulisse, vel prohibuisse
 quò minus nefanda internecione cœlitus inuecta oppri-
 merentur. Solum eius patrem ad contrariam viam, &
 eorum institutis longè dissimilem diuertisse: eorum con-
 demnasse errorem: ipsum solum Deum, omnium rerum
 administratorem, toto vitæ spatio, obseruantia venera-
 tum esse: eumque conseruatorem & custodem regni, o-
 mnisque boni largitorem comperisse. Ista cum secum
 exquisitè in vtramque partem versaret, iudicioque se-
 dulò expenderet, quemadmodum illi deorum multitu-
 dine confisi, in varias clades & exitia incidissent, adeo
 vt nec generis, nec sobolis, nec stirpis, nec nominis, nec
 memoriæ vel vestigium quidem inter homines esset re-
 lictum, & qua ratione Deus patris sui euidencia variaq;
 suæ virtutis & potentiae iudicia ei dedisset, atque adeo
 illi, qui iam antea contrà tyrannum prælium inissent,
 speque in deorum multitudine locata, aciem contra ho-
 stem instruxissent, ad turpem exitum essent perducti,
 alter enim infecta re, cum ignominia à prælio discessit:
 (alter in ipso medio exercitu trucidatus, tanquam super-
 uacanea mortis accessio factus est) ista inquam omnia
 cum mente tanquam in vnum collegisset, in diis, qui
 non sunt, colendis, tantam inanitatem confectari, post-
 que periculum factum cæco errore duci, summæ puta-
 uit esse dementiæ: Deumque, quem pater sancte ado-
 rauit.

cauisset, solum obseruandum colendumque statuit.

*Quomodo orante circiter meridiem Constantino, Deus
visionem in cælo ostenderit, crucem videlicet de lu-
mine fabricatam, ac præterea inscriptionem cohori-
tantem, in hoc vince.*

CAP. XXII.

QUocirca huius opem precibus implorauit, hunc
orauit, hunc obtestatus est, ut tum quinā esset, ipsi
vellet significare, tum rebus, quas apud ani-
mum proposuisset, dexteram, velut adiutricem porri-
gere. Imperatori igitur ista precanti, obnixæque fla-
gitanti, visio quædam diuina, & in primis admirabi-
lis apparuit: quam si quis forte alius dixisset, non tam
facile hominibus potuisset persuaderi: verum cum im-
perator ipse victor, nobis ipsis, qui hanc historiam
iam literis persequimur, longo tempore post, cum no-
titia eramus & familiari colloquio ab eo dignati, nar-
raret, & sermonem iureiurando confirmaret, cui du-
bium esse poterit, quin sit rei ita commemoratæ fi-
des omnino adhibenda: præsertim cum tempus postea
consequutum, ratum orationi testimonium dederit.
Cum iam sol ad medium cælum ascenderat, die in
pomeridianum tempus paulatim inclinante, dixit se cru-
cis signum ex lucis splendore figuratum, in ipso cælo
soli imminens manifestò oculis aspexisse, inque eo in-
scriptionem consignatam, quæ hæc verba complecte-
batur, *In hoc vinces*. Admiratio ingens ipsum & to-
tum exercitum, qui eum quopiam iter facientem co-
mitabatur, atque adeo huius prodigij spectator factus
erat, incescit.

*Quod Christus Constantino per quietem visus, simili-
lem cruci effigiem fabricare, ac in
bellis vii iubebat.*

CAP. XXIII.

SE dubitatione admodum intra se distrahi, quid tan-
dem illud ostentum sibi vellet, asseruit. Atque
G g 3 eum

EVSEBII DE VITA

cum diu multumq; de eo cogitantem oppressit nox. Ibi ei dormienti Christum Dei cum signo in celo monstrato visum esse, præcipisseque, vt exemplari ad imitationem illius signi, quod in cælo apparuerat fabricato, eo tanquam præsidio in præliis cum hostibus committendis vteretur.

Crucis effigiei fabricatio.

CAP. XXIIII.

Ille, simulatque dies illuxit, surgens, primum arcanum illud visum amicis exponit: deinde artificibus, qui aurum & lapides præciosos affabrè sculpere norant, ac-
ceritis, medio inter illos loco assidet, verbis signi describit effigiem, eam auro & lapidibus præciosis imitatione adumbrare mandat. Quam quidem effigiem contigit, vt nos oculis olim contemplaremur. Ipse enim imperator, Deo illud largiente, eam nobis ostendere dignatus est.

Descriptio vexilli in star crucem fabricati, quod nunc Romani labarum appellant.

CAP. XXV.

ERat autem tali figura fabricata. Hastile oblongum erectumque auro vndique obductum fuit, quod cornu habuit transuersum ad formam crucis constructum. Supra in fastigio: ipsius operis corona affixa, lapidibus præciosis, & auro politè circumtexta. In ea salutaris appellationis seruatoris nota inscripta, duobus solum expressa elementis: id est duabus primis literis nominis Christi (erat enim litera χ in ipso medio literæ κ curiose & subtiliter inserta) quæ totum Christi nomen perspicue significauit. Quas quidem literas deinceps semper imperator in galea gestare consuevit. Ad cornu illius particulæ, quæ ex transuerso erat per hastile traiecta, velamen quoddam pertenuè appensum adhæsit, regalis videlicet & magnifica textura, mirabili varietate lapidum præciosorum artificiose coniunctum, lucisque suæ claritate pulchre resplendescentium depicta, & multo auro intertexta, quæ dici non potest, quan-

quantam spectatoribus ob suam pulchritudinem excitavit admirationem: Istud igitur velamē ad cornu affixum, longitudinis latitudinisq; crucis mensuram penitus exequavit. Oblongum vero & erectum hastile in sublimi appensum, cuius pars inferior versus basim longius ducta fuit, sub ipsum crucis insigne ad texturæ discurrentis simbras, auream pii imperatoris pariter ac liberorū suorum effigiem, ad pectus vsque concinnè descriptam cōtinuit. Isto igitur salutari signo imperator, tanquam hostilis cuiusque & infestæ violētiae propugnaculo, semper usus est. Cuius expressæ similitudines mandavit, ut vniuersum exercitum perpetuo antecederent.

*Quomodo Constantinus Christianorum mysteriis instructus,
sacris literis operam dedit.*

CAP. XXVI.

Verum ista paulò post acciderunt. Tempore autem suprâ commemorato, Constantinus admiranda illa visione obstupefactus, nullum alium deum, quàm qui ipsi apparuisset, colendum esse statuēs, sacerdotes & professores religionis & verbo illius initiatos abcerisit. Quis esset deus ille, sciscitatur, quid etiam sibi vellet visio illa, quæ de signo fuisset ipsi patefacta. Hi hunc deum respondent Dei vnus ac solius vnigenitum filium esse, signum autem quod apparuerat, immortalitatis notam esse, trophæumq; victoriæ illius de morte reportatæ, quā olim, cum in terra versabatur, fuisset assecutus. Causas etiam docent eius aduentus accuratamq; illius inter homines œconomiae rationem ei suggerunt. His rationibus quanquam probè erudiebatur, ille quidem, visionis tamen ipsius oculis subiectæ adhuc tenebatur admiratione. Atque tandem vbi cœleste visum cum sacerdotum interpretatione contulerat, animo confirmatus fuit: pro certo persuasus earum rerum cognitionem sibi diuinitus oblatam esse, ac propterea in diuinam sacrarum literarum lectionem iam omni cura & cogitatione incumbere secum decreuit. Itaque primum Dei sacerdotibus sibi, tanquam assessoribus ascitis, statuit

Gg 4

deum,

EVSEBII DE VITA

deum, qui ipsi apparuisset, omni genere cultus & obseruantiae venerari. Deinde spe bona in illo posita firmè munitus, de cætero permagna cupiditate ferebatur, ardentes incendii tyrannici faces, ad terrorem intentatas, penitus extinguendi.

De adulteriis Maxentii, Romæ perpetratis.

CAP. XXVII.

ETenim qui urbem omnium reginam vi & armis occupasset, tatum iam scelere & impietate processerat, ut nullum audax, nullum nefarium, & impurum facinus omnino prætermisisset videretur. Nam cōiuges legitimas vi à viris abstraxit, easq; turpissime oppressas violatasque ad viros remisit: idque petulanter & contumeliose admisit nō in ignobiles, aut obscuros, sed in eos, qui in senatu Rom. facilè primas tenuerunt. Et quanuis infinitas ferè liberas, & ingenuas mulieres per vim flagitiosè violasset, nullo modo tamen poterat intemperantem & effusam animi sui libidinem explere. Postquam autem in Christianas mulieres cæca cupiditate ferri cepit, non potuit omnino per suos providere, quò facilis sibi ad eas pateret aditus. Nam illæ citius vitam cum morte commutare volebant, quàm corpus ei violandum permittere.

Quoniam pacto vxor præfetti, propter tuendam pudicitiam mortem sibi conscuerit.

CAP. XXVIII.

EX quibus vna, eaq; verè Christiana, viro ordinis senatorij, qui præfecturam Romanorū gerebat, in matrimonio collocata, ubi illos, qui in talibus flagitiis tyranno subseruire consueuerant, pro foribus ædium adesse, & virum suum metu adductum, illis, ut præhensam abducerent præcepisse, accepit, exiguo temporis spatio postulato, quo corpus consueto apparatu decenter orparet, in cubiculum ingreditur. Quæ cum sola esset, gladio transfigit pectus, statimque mortua concidit, caueri per ductoribus relicto. Quæ reuera omnibus hominibus,

minibus, tum qui iam sunt, tū qui post futuri sunt, rebus ipsis, quæ multo plus habent ponderis ad fidem faciendam, quàm verba, perspicuè declaravit, celebrem illam & multorum sermonibus nobilitatam Christianorū cōtinentiam, rem esse solam, quæ nec libidine expugnari, nec flagitio perimi labefactariue possit. Atque ista se tam lem & tam illustrem ostendit.

Populi Romani authore Maxentio cædes.

CAP. XXIX.

HVius imperatoris igitur metu, qui eiusmodi facinora consciscere non dubitavit, omnes non populus modo, sed etiam magistratus, non nobiles, sed ignobiles, grauitè perculsi, acerbo tyrānidis iugo premebantur. Neque tamen illis licet pacatè & tranquille se gerentibus, asperamq; ferentibus seruitutem, vlla à tyranni crudelitate in ipsos grassante omnino extitit liberatio. Nam quodam tempore exigua & leni de causa populum satellitibus suis nefariè trucidandum obiecit. Ac populi Roma. infinita propè multitudo in ipsa media vrbe, non Scytharum, aut Barbarorum, sed suorum ciuium hastis & armis cuiusque generis misere interfecta fuit. Quanta autem senatorum cædes propter opes & facultates suas fuerit per insidias patrata, dū alias aliæ criminationes in eos, qui neci dabātur, falsò cōfictæ essent, ne dicendo quidem explicari potest.

Incantationes Maxentii, & alimentorum penuria Romæ.

CAP. XXX.

AD extremum verò tyranni scelera ad magicæ artis delabebantur præstigias. Quippe interdū mulieres grauidas dissecuit: nonnunquam tenerorum infantium viscera perscrutatus est, aliquando mactauit leones: sæpe infandas adiurationes ad dæmones excitādos, quò illorum subsidio belli impetum abs se auerteret, vsurpauit. Nam horum adiumentis sperauit se victoria facile potiturum. Sic igitur, qui Romæ exercuit tyrannidem,

G g 5

nidem,

EVSEBII DE VITA

videm, dici non potest, qualia patrando, subiectos in feruitutem redegerit, adeo ut iam in tanta tamque extrema alimentorum ad vitam necessariorum egestate inopiaque constitueretur, quantam non aliàs Romæ extitisse, homines nostri temporis affirmant.

Copia Maxentii in Italia fusa.

CAP. XXXI.

QVare his rebus omnibus ad misericordiam indutus Constantinus, omni apparatu militari se ad delendam tyrannidem armavit. Atque Deo omnium moderatore sibi patrono antè oculos proposito, & Christo servatore adiutoreque; inuocato, & salutare signo, tanquam victoriæ trophæo antè armatos suos & satellites collocato, cum toto exercitu procedit, Romanis libertatem, quam à maioribus acceperant, recuperaturus. Cum verò Maxentius machinis præstigiariū magis quam subiectorum benevolentia confideret, & nullo modo extra portas ciuitatis egredi ausus esset, & omnem locū, agrum, & ciuitatem etiam, quæ ipsius subiiciebatur imperio, ingenti armatorum multitudine, & infinitis copiis muniuisset, Imperator Constantinus Dei auxilio nixus, primam, secundam, & tertiam tyranni aciem adortus, & omnibus primo impetu perfacile subactis, universam propè Italorum peragrat regionem: adeo ut iam quàm proximè Romam aduenteret.

Maxentii interitus in ponte Tyberis.

CAP. XXXII.

DEinde ne dum tyrannum obsideret, etiam Romanos ipsos oppugnare cogeretur, Deus ipsum tyrannum, tanquam catenis quibusdam ex vrbe extrahit, longoque interuallo à portis constituit, & opera sua iam olim contra impios edita, inque sacris literis, tanquam in tabulis inscripta (quæ quamuis fabulæ loco apud plerosque habeantur, fideque careant, tamē pro certo creduntur) reipsa, omnibus, ut comprehendam breui, tam

tam infidelibus quàm fidelibus, qui has res gestas tã admirabiles oculis aspexerint, vera esse confirmavit. *Exod. 14.* Quẽ admodum enim ipsius Moyſis & antiquorum ac piorum Hebræorũ temporibus, currus Pharaonis, eiufq; copias deiecit in altum, & delectos aſcenſores ſatellitesq; regios in mari rubro demerſit: Sic & Maxentius, quiq; cum eo erant armati & ſtipatores, velut lapis in profundum Tyberis gurgitem præcipites deciderunt. Nam cum tyrannus, Dei virtute Constantino opem ferente, terga dedisset, & in fuga flumen ex aduerſo obiectum (in quo lintribus iunctis, & ponte artiſcioſè fabricato, machinam qua Conſtatinum adeo Deo charum è medio ſublaturum ſperauit, ad ſuum ipſius interitum conſtruxerat) traicere cœpiſſet, deusq; Constantino benignus præſtòtuliffet auxilium, & tyrannus eius ope deſtitutus, clandestinas & occultas machinas miſer contra ſeipſum fabricaſſet, adeo vt illud commodè in ipſum dici poſſit, *Pſal. 7.* Lacum aperuit, & effodit eum, & incidet in foueam, quã fecit, Conuertetur labor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet. tum Dei nutu, machinarum in pontis iunctione collocatarum, & fraudis in eiſdem latitantis tranſitus, tempore minimè ſperato ſubiſſit, ruitque ac de improuiſo lintres, cum ipſis viris in altum gurgitem præcipitati ſunt: Ipſeq; inſcelix primus, deinde ſatellites eius & ſtipatores (ſicut diuina loquuntur oracula) in rapidum flumen, tanquam plumbum diſlapſi: Vti Conſtatinus cum ſuo exercitu Dei præſidio victoriam aſſecutus, merito ſanè licet non verbis, re tamen ipſa, ſimiliter cum Iſraelitis & egregio dei famulo Moyſe, eadem ipſa, quæ ille olim contra impium tyrannum Pharaonem ceciniffet, Sic quodammodo ſuaui *Exo. 15.* concentu fuderit dixeritque. Cantemus domino, glorioſe enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem deiecit in mare. Adiutor & protector factus eſt mihi ad ſalutem. Et quis ſimilis tibi in diis domine, quis ſimilis tibi? Glorioſus in ſanctis, admirabilis & præclare faciens prodigia.

De Con-

EVSEBII DE VITA

*De Constantini in urbem Romam introitu, & de statu
eius, crucem manu continente, &
eiusdem inscriptione.*

CAP. XXXIII.

Constantinus igitur cum ista aliaque eisdem germana
ac similia deo omnium duci, & auctori victoriae,
eximium dei famulum Moysen imitatus, cecinisset,
in urbem, quæ omnium regina est, cum triumpho & ce-
lebri pompa ingreditur. Ibi tum frequentes, tam qui ex
senatorio ordine, quam qui aliis dignitatis ornamentis
ibi clari erant & eximii, tanquam ex servitutis custodia
liberati, cum uniuerso populo Romano, læto oculorum
obutu, lubentibus animis, faustis acclamationibus, &
insatiabili gaudio eum exceperunt. viri etiam cuiusque
generis una cum mulieribus, liberis, & infinita famulo-
rum turba, illorum liberatorem, conseruatorem, & bene-
ficum patronum ingenti clamore prædicarunt: At ille,
utpote pietate in deum, tanquam naturaliter menti insi-
ta imbutus, non applausu illo populari & strepitu inso-
lenter se iactans, non laudum elatus præconio, sed præ-
fidii à deo allati admodum conscius, extemplò preces
cum gratiarum actione auctori victoriae impertit: atque
illustribus inscriptionibus columellisque erectis omni-
bus hominibus salutaris Christi signi virtutem permul-
gavit: inque vrbe media, quæ præ cæteris principem lo-
cum facile obtinet, ingens istud trophæum contra ho-
stes erexit: & hoc salutare signum characteribus, qui nul-
lo modo deleri poterant, in eo insculptis, Romanorum,
aliorumque omnium imperio subiectorum propugna-
culum esse demonstravit, palamque omnibus proposuit
ad intuendum. Ac statim ubi erectum hastile, ad formam
crucis in manum propriæ imaginis in statua expressæ
insertum, Romæ in loco celebri, ac multum à populo fre-
quentato, locatum fuit, hanc inscriptionem latino sermo-
ne in eo mandat incidere. *Hoc salutari signo, vero fortitu-
dinis indicio, Civitatem vestram tyrannidis iugo liberaui, & S. P.
Q. R. in libertatem vindicans, pristinae amplitudini & splendori
restitui.*

De

*De prouinciarum exultatione, & Constantini donati-
onibus. CAP. XXXIIII.*

Plus igitur Imperator ita crucis victricis confessione nobilitatus, cum magna dicendi libertate, filium dei ipsis Romanis palam diuulgare cepit. Omnes igitur omnino, qui ciuitatem incoluerunt, tam senatus, quam populus, velut acerbo & tyrannico dominatu leuati, clarioribus lucis radiis frui, visi sunt, & nouo nouæ cuiusdam & quasi renascentis vitæ modo rationeque potiri. Ac gentes vniuersæ, quæ oris oceani ad occasum vergentis circūdantur, prioribus malis quib⁹ implicatæ tenebantur, liberatæ, insignem dierū festorum celebritatem lætis animis agentes, Constantinum victorem, pium ac communem omnium patronum eximiè prædicarunt: dixeruntque vna voce, vnoque ore omnes, illum, tanquam commune quoddam bonum, hominibus, dei benignitate & clementia donatum, illuxisse. Imperatorium porro passim diuulgabatur edictum quod quidem & his, qui fortunis suis spoliati, concessit auctoritatem rebus suis & facultatibus potiundi, & eos, qui iniquum exilium perpessi fuissent, ad proprios lares reuocauit. Alios item vinculis, omnique periculo ac metu, quibus per tyranni crudelitatem vexabantur, penitus eripuit.

De honore episcopis delato, & ecclesiarum exedificatione. CAP. XXXV.

Ipse porro imperator dei ministros accersere cultu & obseruantia, honorificè complecti, & tum re, tum verbis, tanquam viros de suo consecratos, humanitus excipere, & maxima beneuolentia prosequi cepit. Quippe, licet homines fuerint ipsius formæ habitu ad aspectum abiecti, ab eo tamen non eius generis existimati sunt, sed quia non hominem, qui sub aspectum oculorum cadit, sed deum ipsum qui in eorum animis insidebat, cōsiderare visus est, illos suæ mensæ effecit participes. Illos, quocunque iter capiebat, secum duxit, atque ea de re deum, quem sanctè colebant, sibi credidit fore propitium.

EUSEBII DE VITA

pitium: Porro ecclesiis copiosa suppeditare subsidia: Tēpla in sublime erecta exædificataque adaugere: plurimis monumentis augusta ecclesiæ sacraria illustrare: varia pecuniarum largitione egentium inopiam subleuare.

De Constantini in pauperes munificentia.

CAP. XXXVI.

EXteris præterea, qui illum adibant, benignum & liberalem se præbere. Miseris etiam & abiectis, qui in foro & plateis palam mendicabant, non pecunias solum & res ad victum necessarias, sed etiam decentem corporis vestitum subministrandum curare. Illis quoque, qui prima ætatis tempora fœliciter traduxissent & prosperè, post tamen graui vitæ facta mutatione, in res asperas afflictasque incidissent, lautiora vberioraque vitæ subsidia impertire, & beneficia magnifica animoque verè regio digna conferre. Quorum nonnullis agrorum donare possessiones: alios variis dignitatis ornamentis cohonestare. Quos autem orbitas miserè afflictauit, eos patris curare loco, viduas mulieres omni ope destitutas recreare, propriaque ac sua prouisione illis sedulò prospicere. Eodem modo etiam puellas parentibus orbas & ab eorum auxilio desertas, iam viris sibi notis & locupletibus, matrimonii vinculo iungere. Istaque præstare, eas res largè & liberaliter nuptis, suppeditando, quæ illarum viris in nuptiis contrahendis essent necessario conferenda. Quemadmodum sol supra terram oriens, omnibus claros sui luminis radios affatim profundit. Sic Constantinus simul cum solis ortu in regijs adibus apparens, & tanquam cum luminari illo cælesti pariter illucescens, omnibus, qui in ipsius aspectum prodibant, eximium suæ singularis probitatis splendorem & claritatem exhibuit. Neque quisquam certè ad eum aduentauit, qui non aliquo bono potitus sit: neque eos spes bona frustrata est, qui ab eo aliquid expectarent auxilii.

Exomodo

Quomodo vna cum episcopis, conciliis interfuerit.

CAP. XXXVII.

ET quanquam communiter erga omnes se talem prestitit: tamen ecclesiæ dei eximiam & peculiarem curam adhibens, cum quidam inter se in diuersis locis dissentione discordarent, tanquam communis episcopus à deo constitutus, ministrorum dei coegit concilium, & in media istorum frequentia ac congressu adesse, & vnà confidere non dedignatus, rerum in deliberationem vocatarum se fecit participem: easque res quæ ad diuinam pacem spectabant, omnibus procurauit. In medio confessu, quasi vnus è multis assedit: & quoniam dei timore vndique septus fuit, & amicis fidelibus maximeque beneuolis circummunitus, primum satellites amouit abs se, & totam stipatorum turbam. Deinde quos ex episcopis meliori menti consilioque obsequentes, & ad quietam & tranquillam animorum consensionem propensos animaduerneret, eos vel maximè approbavit, seq; declarauit ex communi omnium concordia maximam legitimitiam percipere: eos autem, qui animis essent obstinatis magnopere detestatus est.

Insipientes quo pacto tulerit.

CAP. XXXVIII.

IAm verò quosdam sua sponte acerbè incitados, toleranter & moderatè tulit, placido & mansueto sermone hortatus, vt modestè se gerere ac neuiquam seditionem concitare studerent. Ex quibus alii eius adhortationes cum reuerentia amplexati, discesserunt, alios, quorum animi ad modestiam videbantur propè insanabiles, deo curandos permisit, ac nihil omnino contrà quenquam mente concepit acerbitalis. Inde vt est verisimile, seditiosi in Affrica eò audaciæ fortè proruperunt & crudelitatis, vt facinora nefaria molirentur, dæmone (vt videbatur) affluentiam præsentium bonorum Christianis inuidente, virosque ad absurdos & importunos conatus instigante, quò imperatoris animū contra eos cōmouerent. Verū inuido illi res parum processit ex sententia: quandoquidē imperator

EVSEBII DE VITA

ator ea quæ gesta erant, pro ridiculis putavit, inquit, se perditionis demonis impulsione facile intellexisse. Nam facinora illa non modestorum & sobriorum hominum esse, sed eorum, qui vel mente penitus excidissent, vel essent improbi, & impii demonis, tanquam æstro perciti: quos commiserari oportere potius quam supplicio afficere asseruit. Vt enim, inquit, summæ clementiæ est eorum vicem dolere, Sic hominibus, cum mente capti sunt, poenas infligere extremæ dementiæ est & inscitia.

Victoria eius in Barbaros.

CAP. XXXIX.

AD hunc modum imperator deum omnium contemplatore in omni re gerenda religiose veneratus, effecit, ut cura quam si scepserat de ecclesiis, nulla offensione minui labefactariue potuisset. Deus igitur quod illum abundè compensaret, omnia Barbarorum genera adeo eius quasi pedibus substravit, ut contra inimicos illustria victoriæ trophæa ubique erigeret. Illum curavit victorem apud omnes prædicandum, hostibus & adversariis terribilem (cum natura sua non talis ille quidem, sed placidissimus, mansuetissimusque, si quisquam alius, atque adeo benignissimus existeret.) planè constituit.

Quomodo Maximinus, & alii nonnulli, quum insidias Constantino struerent, illi deo reuelante patefacti sunt. CAP. XL.

CVi in hoc statu locato, alter eorum qui imperium deposuerunt, mortem per insidias machinatus esse deprehensus, turpissima morte occumbit. Cui etiam ante mortem, tanquam impio & nefario tyranno inscriptiones honorificæ, statua, & quæ sunt de genere eodè, ad eius dignitatem illustrandam olim decretæ, ubique terrarum ademptæ fuerunt. Quo morte extincto, ali generis communione cum eo iuncti, qui clandestinas Constantino subdolè & veteratoriè struebant insidias, itidem prehensi sunt: idque dei clementia, qui eorum omnium consilia mirandum in modum famulo suo per visiones

siones quasdam patefecit. Nam illū sæpenumero diuino suo dignauit aspectu, perq; diuinā visionem ei res, quæ supra hominem putandę sunt, ostendit & varias prenotiones rerum suggerit futurarū. Miracula verò per dei gratiam illi ostentata, ne dicendo quidem exprimi possunt; neq; oratione præterea quisquam ea subsidia complecti valet, quæ deus seruo suo suppeditare dignatus sit. Quibus firmè septus, reliquū vitæ cursum tutò & tranquillè traduxit: beneuolentia subiectorum est in primis lætatus: lætatus etiam cum omnes ipsius ditionis parentes, vitam pacatā & tranquillā degere cerneret: lætatus deniq; maximè cum dei ecclesias gaudio & lætitia frui videret.

Constantini panegyris, quæ decimo regni eius anno celebrata est. CAP. XLI.

CVi hoc pacto vitam transigenti, decimus imperii sui annus confectus est. In quo festos dies solennes & publicos celebrare, precesq; quibus gratias ageret, tanquam sacrificia quędam ignis & nidoris expertia, deo omnium regi dicare cœpit.

Quomodo orientem Licinius dinexarit. CAP. XLII.

ATque vt in his plurimum percepit oblectationis: sic de illis quæ in oriente magno cum tumultu & perturbatione gesta esse auditione acceperat, maioris non parum. Nam ei nuntiatum est, belluam quandam immanem & ferocē illic tum dei ecclesiæ, tum reliquis provincialibus insidias tendere (quippe dæmō nefarios omnes suos neruos contendit, quò iis, quæ erant, à pio imperatore cōfecta, cōtraria prorsus perageret) vsq; eo vtī imperium Romanum in duas partes diremptum, noctis tenebris, & splendori diei omnibus persimile videretur. Nam his, qui orientem obtinebant, tanquam noctis caligo offundebatur: illis autem, qui erant alterius partis incolę splendor clarissimæ diei illucescebat. Quos tā infinitis bonis diuina prouidentia suppeditatis frui neque diabolus inuidia exastuans, virtutiq; infestus, æquo animo spectare tolerareq; neq; tyrannus, qui alteram orbis partem opprimebat, omnino ferre potuit: qui quidē cum imperium sibi prosperè succederet, & Constantini tam

Hh eximī

EVSEBII DE VITA

eximii imperatoris sorore duxisset, relicta præclarorū hominū imitatione, perditos impiorū mores & institutum æmulari cœpit. Et quorū infœlicem vitæ exitum oculis aspexisset, eorum sceleratam mentem sequi maluit, quam in firma præstantioris viri amicitia acquiescere.

Quomodo Constantino quoque Licinius perniciem machinari cogitauerit. **CAP. XLIII.**

ITaque nec legum amicitia, nec fœderū, nec cognitionis, nec pactionū, memoriā omnino animo tenens, bellum crudele & pestiferū contra patronū suum monet. Nam sicut Constantinus utpote princeps humanissimus, verè benevolentia erga illum ostendit inditia, maiorum cognationis, regii sanguinis antiquitus ducti confortem fieri voluit, sorore ei collocavit in matrimoniū, liberā deniq; totius imperii perfruendi potestatem tanquam cognato & collegæ regni tribuit. Sic ille contraria animo statuens, contra meliorē præstantioremq; hominem machinas comparavit: aliosq; alias excogitavit insidiarum modos, quò patroni sui benefacta malefactis compensaret. Ac primum amicitiam callidè & veteratorie simulans, dolo & fraude egit omnia & propterea, quæ temerè admittebat, clam fore speravit. Cæterum eius insidias ex occulto structas deus famulo suo patefecit. Ille igitur simulac fuit in primis illis conatibus manifestò præhensus, ad secundas fraudes se contulit: Cœpitq; interdum benevolentiam & necessitudinē prætexere, nonnunquam fœderibus & iureiurādo fidē facere tum quasi de repente decreta antiquare: rursus per legatos supplicare: iterum ex mendacii simulationibus turpi ignominia labe notatus, tandem bellum palam indicare ac mentis adeo temeritate & insolentia incitatus, de cætero ipsi deo (quem Constantinum imperatorem angustè venerari cognovit) se opponere.

Licinii technæ contra episcopos, & conciliorum inhibitione. **CAP. XLIIII.**

Primum enim contra dei ministros, eius subiectos imperio, qui nunquam quicquam criminis contra imperium admisissent, pedetentim tū & dissimulanter, causas astutè & fallaciter confictas aucupari molitus est. Et cum

cum nullum crimen ipsi suppeteret, nec haberet, quod vi-
ris illis omnino posset obicere, legem promulgauit: quæ
quidem præcepit, ut neq; episcopi inter se de rebus suis
communicaret, neque cuiquam illorū copia esset ali-
quā ecclesiam in proximo sitam adeundi, neq; conuen-
tus, aut consilia, aut deliberationes de rebus ad ipso-
rum vtilitatem spectantibus instituēdi. Atq; hæc tanquā
ausa illi fuit ad nos proteruē contumeliosq; tractādos:
Aut enim legē violando supplicio obnoxios esse oport-
tebat, aut legis præcepto morem gerendo, ecclesię ritus
& instituta euertere. Nam magnæ & graues deliberatio-
nes de rebus controuersis susceptæ non aliter possunt,
quā per rectam consiliorum administrationē ratione &
via procedere. At reuera dei hostis Licinius quoniā Cō-
stantini pii imperatoris institutis contraria moliri decre-
uerat, eiusmodi exequi contra nos mandauit. Nam ut hic
sacerdotes dei quō honor illius quē sanctē colebāt, illu-
straretur, ad pacē studuit & mutuam concordia adduce-
re. Sic ille honesta disturbare machinatus, consentientē
ecclesię harmoniam disrumpere diuellereq; contendit.

Christianorum exilia, & facultatum publicationes.

CAP. XLV.

ATque quoniam hic deo charus, famulos dei in pa-
latium suum benignē intromisit ille deo infestus
contraria animo complexus, omnes pios, ipsius ob-
sequentes imperio ē sua exturbauit. regia: & viros quos
erga se maximē fideles habuit & beneuolos, in exilium
eiecit. Eos item, qui ob res suas antē præclarē gestas fuif-
sent amplios ab ipso honoris & dignitatis gradus adepti,
aliis obsequi, seruiliaq; ministeria obire mandauit. Et
primum facultates, quæstus sui gratia omnibus ademiti:
deinde mortem illis minatus est, si forte aliquando salu-
tare Christi nomen profiterentur. Porro animo pertur-
bationibus agitato, & in omnem intemperantiam effuso
præditus, infinitis adulteriis & facinoribus insigni turpi-
tudine nobilitatis admisis, eximiam castimonie virtu-
tem negauit in hominibus inesse posse, aliorumque natu-
ram ex sua vitiosa mente spectauit.

H 2

Mulieres

EVSEBII DE VITA

Mulieres in ecclesiam una cum viris introire vetuit.

CAP. XLVI.

AC propterea legem secundo tulit, iubens ne viri simul cum mulieribus precibus in ecclesia ad deum suis interessent, neque sexus muliebris angustias virtutis scholas adiret, neque denique episcopi mulieribus sacra dei eloquia explicarent: Sed mulieres ipsae, alias mulieres, a quibus erudirentur, sibi deligerent. Verum cum ista essent omnium irrisione illusa, aliud quiddam ad ecclesiarum euersionem machinatus est: asseuerans populi conuentus, qui de more agebantur extra portas in amœna planicie fieri oportere. Nam aerem, qui extra portas est, permultum ei qui est templorum in ciuitate sitorum, ad congressus faciendos præstare.

*Qui sacrificare renuerant, militia submouendos precepit
& qui in vinculis detinerentur, alimenta subministrare
haudquaquam permisit. CAP. XLVII.*

Verum ubi ne in hoc quidem instituto, habebat, qui ei morem gererent, de cætero, nudo capite, ut dicitur milites qui erant in ciuitate, si daemonibus hostias immolare nequitiam in animum inducerent iussit de dignitatis gradibus, quibus fruebatur penitus deici. Proinde uti cohortes piorum hominum, ubique gentium honoribus erant dispoliatæ: Sic tyrannus qui has leges sancierat, sua ipsius opera sanctorum virorum precibus omnino orbatus. Quid præterea commemorem, quo pacto in mandatis dederit, ne quisquam eos, qui carceribus miserè afflictabantur, alimenta benignè impertiendo subleuaret, neque illorum, qui erant in vinculis fame confecti, misereretur. Imo vero neque quemque omnino illorum qui ad proximorum commiserationem à natura trahebatur, vel in bonorum numero haberi debere vel quicquam boni agere censuit. Atque hæc inter illius leges, planè impudens fuit, & impia in primis, longeque omnes naturæ terminos transiit: in qua poena erat proposita, ut qui misericordiam aliis præstarent, ex æquo cum illis, qui egerent eadem plecterentur: & qui propenso animo benignitatis exequerentur officia, in carcerem & vincula coniecti, idem supplicium, quod afflicti perpetiebantur, subiret.

De

EIus generis Licinii fuere decreta. Quid oportet noua illius de nuptiis contrahendis instituta, aut nouas de his qui è vita cesserant, sanctiones enumerare? quibus veteres Romanorum leges, præclare & sapienter promulgatas, barbaris quibusdam & crudelibus in eorum locum introductis, abrogare ausus est? Quid infinita propè oppressiōnis genera cōtra subiectos suos ab ipso excogitata persequar? Quid terræ dimensiones ab ipso propter insatiabilem exactionum ingentium cupiditatē inuentas percenseam? quibus effecit, vt exigua terræ particula, quæ minimo locata erat, cum metiendo exploratū esset quanti valeret, pro maiore pretio deinceps locaretur, Quid etiam hominum agricolarum quibus non amplius huius lucis vsura suppetebat, sed iam pridem erant morte extincti, census oratione complectar, quos vt turpem quæstum inde faceret, instituit: Nam eius auaritia nullum habuit modum, neq; inexplēbilis animi auiditas omnino satiari potuit. Quapropter cum omnes thesauros auri, argenti, opumq; immensarum copia impleuisset, affectione tamen Tantalica animo conflictatus, cum gemitu de paupertate conquestus est. Quid porro exilia citem, quibus eos, qui nihil cuique intulissent iniuriæ, multauit? Quid bonorum publicationes? quid falsas criminationes, quas contra patricos & illustres viros confinxit, in memoriam reuocem? quorum teneras vxores, quò eas turpis flagitii ignominia deformaret, sceleratis & perditis seruis abutēdas tradidit? Quid dicam de mulieribus, in matrimonium datis? quid de puellis virginittatis flore decoris, quas iste cum iam corporis vires senectute languescerent, turpiter violauit? Quid istis rebus attinet, longum sermonem instituere, præsertim cum scelerum postremò ab eo editorum magnitudo, prima vel exigua esse, vel nulla potius arguat.

Quod denique persequi Christianos aggressus sit.

CAP. XLIX.

AD extremum namq; furor eius cœpit in ecclesias insultare: grassariq; in Episcopos, quos sibi maximè aduersari animaduerteteret. Quinetiam quos tum pie

Hh 3

tati

EVSEBII DE VITA

tati deditos, tum imperatori magno ac religioso charos existimaret, eos inimicorum loco habere. Quocirca à sanitate & mente penitus deturbatus, animi impetum in nos incitavit: neq; memoriam eorum, vel qui ante illum essent Christianos persecuti, vel quorū ipse interfectos & vindex, propter scelera, quæ obierant, constitutus esset, vel deniq; quorum spectator extitisset, animo complexus est, idque cum præcipuum malorū authorem, quis ille tandem fuerit, plaga cœlitus inflicta percussus, oculis planè cerneret.

*Quod Maximianus fistula & vermibus perdomitus, in
favorem Christianorum scribere ceperit.*

CAP. L.

ILle enim simulatq; ecclesias expugnare cœpit, priusquam animum suum iustorum & piorum hominū cruore inquinavit, ultio diuinitus illata in eum inuasit: & ex ipsa carne exorsa peruasit ad animū. Ex improviso enim in illis corporis partibus, quas natura contextit, nascitur apostema: deinde in interioribus corporis recessibus, vlcus purulentū & fistulosum: atq; horū intolerabilis morsus intima depascebatur viscera quæ quidē infinita vermium multitudine redundarunt: vnde fœtor lethalis & pestifer estatur: quandoquidem vniuersa corporis moles, ex nimia eius, antequam incidit in morbū, halluatione, & ingluvie in immensam pinguedinē erat cōmutata: quæ tunc putredine contabefacta, intolerabile & plenū horroris spectaculū (vt fertur) propius accedentibus exhibuit. Atq; demū tot ac tantis malis colluctans, conscientia scelerum, quæ contra ecclesiam admisisset, percussus, deinceps deo suam culpam confiteri, à persecutione contra Christianos inchoata desistere, legibusque & edictis imperatoriis ecclesias illorū exædificare maturat: consuetas preces, quæ pro ipso antè fieri solent, eos iam etiā obire mandat. Atq; iste quidem ob persecutionis flammam, quam contra Christianos accendisset, tales pœnas persoluit. Verum ille, cuius mentionē superior nostra fecit oratio, spectator istarū rerum factus earundemq; cognitionem

gnitionem accuratè experientia consequutus, de repente venit in omnium obliuionem. Neque pœnam priori irrogatam, neque iustitiam de meritò de posteriore supplicium sumentem, memoria repetiit.

*Quod Maximinus Christianos persecutus, arrepta fuga
se se seruili habitu occultauerint.*

CAP. LI.

Qui quidem etiam ipse priorè in scelerū certamine, superare enixe contendens, nouorum contra nos suppliciorum inuentione sese insolenter extulit. Nam neque ignis, neque ferrum, neque clam impacti, neque agrestes belluæ, aut maris vortices illi satisfacere potuerunt, sed præter hæc omnia perigrinum quoddam supplicii genus suopte ingenio excogitare studuit, legemque tulit, ut sensus illi quibus lumen percipimus, prorsus labefactarentur. Crebræ igitur multitudines nō virorum solum, sed puerorū etiam & mulierū, cum haberent aciem oculorum dextrorū & pedū commissuras, ferro & cauteriis adeò penitus debilitatas, ut ipsis nullo post vsui esse possent, ad metalla amandabantur excruciantæ. Quarum rerum causa non diu post, istum quoq; iusta dei ultio occupauit. Nam cum spe in dæmonibus, quos deos esse censebat, collocata, & immunerabilibus armatorum copiis confusus, ad prælium committendum progressus esset, tunc dei ope qua niti debuerat destitutus, primum apparatus regaleum parum sibi congruentem cœpit exuere: deinde timidè ignaneque in multitudinem irrepere. Postremò clanculum occultatus, in agris & vicis habitu famulari se posse latitare censuit. Cæterum excelsum obrutum diuinæ providentiæ quæ rerum curam gerit vniuersarum, minime subterfugit. Nam posteaquam sperauit vitam suam esse in tuto locatam, ignito dei telo percussus, promis decubuit toto corpore plaga cœlitus delapsa ita exhausto, ut vniuersa pristinae formæ effigies omnino deleretur: quippe ossa exiccata & instar simulachorum extenuata, tantummodo ei superfuerunt.

Hh 4

Quod

EVSEBII DE VITA

*Quod violentia morbi, cæcus effectus, ad extremum pro
Christianis scripserit. CAP. LII.*

QVineriam cum dei plaga vehementius intendere-
tur, eius exilierunt oculi, & sede propterea elapsi, il-
lum cæcum dimiserunt. Quæ igitur primus contra
dei martyres excogitauerat supplicia, eadem ipse iustissi-
ma sententia sustinuit. Qui demum dum adhuc his malis
conflictatus, spiritum ducebat, Christianorum deo se cõ-
fiteri, & suas, quas contra deum pugnas susceperat, palam
elocutus, Palinodias pari ratione cum superiore caneret;
legibus etiam & edictis euidenter suum errorem, de diis,
quos sibi colendos delegisset aperire cœpit. Solumque
deum Christianorum verum esse ipsa experientia
se comperisse testatus est. Ista scelera, eorum-
demque mercedem quanquam Licinius
non auditione acceperat ab aliis,
sed ipse reuera pro certo com-
pererat, tamen velut crassa qua-
dam caligine menti of-
fusa cæcatus in eis-
dem quasi volu-
tatus hæsit.

F I N I S.